

T&T KLASSIEKEN / VERTAALDE TEKSTUITGAVEN

Middeleeuwen

Karel en Elegast
Beatrijs
Lanseloet van Denemarken (gevolgd door die Hexe)
Mariken van Nieumeghen
Lanceloet en het hert met de witte voet
Elckerlijc
Esopet
Esmoreit / Lippijn
Roelandslied
Tprieel van Troyen
Van den vos Reynaerde
Vijf sotternieen
Gloriant
Floris ende Blancefloer
Renout van Montalbaen [De vier heemskinderen]
De borchgravinnen van Vergi
Esbatement van den appelboom
De reis van Sint Brandaan
Theophilus

Zeventiende eeuw

G.A. Bredero, De klucht van de koe
G.A. Bredero, Spaansche Brabander
G.A. Bredero, De klucht van de meulenaer
G.A. Bredero, Sijmen sonderoetichheit
P.C. Hooft, Warenar
J. Cats, Het Spaans heidinnetje
J. v.d. Vondel, Gijsbrecht van Amstel
J. v.d. Vondel, Joseph in Dothan

VAN KLASSE (18e t/m 20e eeuw)

Proza van Klasse, bloemlezing 18e/19e eeuw
P. Langendijk, Het wederzijds huwelijksbedrog
P. Langendijk, Don Quichot op de bruiloft van Kamacho
A.C.W. Staring, Jaromir / Marco
E.J. Potgieter, Jan, Jannetje en hun jongste kind
J.J. Slauerhoff, De laatste reis van de Nyborg

Kijk voor het actuele aanbod en het plaatsen van uw bestelling op www.taal-teken.nl

Joost van den Vondel

**GIJSBRECHT
VAN
AMSTEL**

TEKST EN VERTALING

Vertaald en toegelicht door
Hessel Adema

UITGEVERIJ TAAL & TEKEN

INHOUD

Ter inleiding ¹	6
Aan Hugo de Groot	8
Voorspel	14
Op de nieuwe schouwburg	18
Korte inhoud	20
Spreekende en zwijgende personen ²	24
Situatieschets ¹	25
Eerste bedrijf	26
Tweede bedrijf	48
Derde bedrijf	64
Vierde bedrijf	76
Vijfde bedrijf	92

¹ Deze onderdelen zijn in deze tekstuitgave toegevoegd.

² Dit overzicht wordt in een vertaalde versie weergegeven.

Ter inleiding

Joost van den Vondel schreef zijn *Gijsbrecht van Aemstel* als openingsstuk voor de eerste stenen schouwburg van Amsterdam. Aanvankelijk zou de première plaatsvinden op de tweede kerstdag van 1637, maar door het verzet van een aantal hervormde predikanten tegen de katholieke sfeer in het treurspel werd de opening uitgesteld tot 3 januari 1638. Ondanks deze aanloopproblemen werd de *Gijsbrecht* het meest gespeelde toneelstuk uit de Nederlandse literatuurgeschiedenis.

Na de première werd het stuk in 1638 nog dertien keer gespeeld. Daarna werd de *Gijsbrecht* vanaf 1641 ieder jaar rond de jaarwisseling een aantal keren opgevoerd. In de 20e eeuw gingen vele jaargangen middelbare scholieren uit het hele land in hun eindexamenjaar naar de *Gijsbrecht* in de Amsterdamse schouwburg. Deze traditie duurde tot 1968, hierna werd het spel in ieder geval in 1988 en 1991 nog een aantal keren gespeeld. Vondels tragedie moet duizenden keren zijn opgevoerd en - door de eeuwen heen - een miljoenenpubliek hebben gehad.

Het verhaal

De gebeurtenissen waarop de *Gijsbrecht* is gebaseerd zijn door Vondel vooral ontleend aan de veertiende-eeuwse geschiedkundige kronieken van W. van Gouthoeven. In het kort komt Vondels versie van het *Gijsbrecht-verhaal* op het volgende neer.

Soldaten van de Kennemers en de Waterlanders - resp. ten westen en ten noorden van Amsterdam - belegeren in december 1304 Amsterdam om wraak te nemen op Gijsbrecht. Men meende dat hij betrokken was bij de moord op Floris V in 1296. Op de kerstavond van 1304 vertrekken de belegeraars overhaast. Het gerucht wordt verspreid dat de twee vijandelijke aanvoerders onderling ruzie hebben gekregen. Een gevangen genomen vijandelijke spion vertelt bovendien dat vlak buiten de stad een schip met rijshout voor het grijpen ligt. De Amsterdammers halen het schip verheugd de stad binnen, niet wetend dat zich onder de takken - waarmee ze het kasteel willen verwarmen - vijandelijk soldaten schuilhouden. Deze voorhoede opent de Haarlemmerpoort en laat de vijandelijke hoofdmacht binnen. Weldra is de stad bezet. Gijsbrecht vlucht na felle strijd - in Gods opdracht - met een aantal volgelingen naar Pruisen om daar een nieuw 'Holland' te stichten.

We moeten bij het lezen van dit treurspel wel bedenken dat Vondel Amsterdam beschrijft zoals het er in de zestiende eeuw uitzag; dus als een flinke, welvarende koopmansstad. In werkelijkheid was Amsterdam in 1304 slechts een dorp. Ook wordt Gijsbrecht heldhaftiger en vitaler voorgesteld dan de vermoede oude man die hij in werkelijkheid geweest moet zijn.

Vondel wilde niet slechts een belangrijke gebeurtenis uit Amsterdams verleden vertellen. Hij wilde ook, geheel passend in de Renaissancecultuur, de parallel tonen met de val - en het paard - van Troje, zoals de door Vondel bewonderde Romeinse dichter Vergilius die in de *Aeneis* beschreef.

En er is nog een ander tot de verbeelding sprekend wapenfeit waardoor Vondel is beïnvloed. In 1590 werd Breda op de Spanjaarden heroverd door zeventig soldaten, verstoppt in een turfschip, de stad binnen te smokkelen. In de *Gijsbrecht* wordt de vijandelijke voorhoede de stad binnengehaald door ze onder een lading hout in 't *Zeepaert* te verbergen.

De vertaling

Het uitgangspunt bij de vertalingen in deze reeks literair-historische tekstuitgaven is een correcte, heldere weergave van de brontekst in eigentijds Nederlands te geven. Waar mogelijk werd het gepaarde rijm gehandhaafd, maar nauwkeurige inhoudelijke juistheid gaf bij iedere afweging de doorslag. De grote en blijvende belangstelling van vele honderdduizenden lezers sinds 1982 heeft de behoefte aan deze uitgaven meer dan bewezen.

De aanvullende waarde van deze teksteditie t.o.v. de vele voorgaande geannoteerde uitgaven van de *Gijsbrecht* bestaat uit de parallel lopende vertaling in hedendaags Nederlands. Het - zeker voor scholieren - ook met talrijke woordverklaringen nog dikwijls moeilijk te doorgronden taalgebruik van Vondel wordt nu met een zijdelingse blik verduidelijkt. De aandacht wordt niet meer in de eerste plaats opgeëist door taalproblemen, maar kan geheel uitgaan naar het verhaal. Lezers die zich wel in de eerste plaats op de oude taal willen richten vinden in de vertaling snel hulp bij woordverklaringen en ingewikkeld zinsconstructies.

Een uitvoerige historische en letterkunde beschouwing zult u in deze, voor het voortgezet onderwijs bedoelde, uitgave niet aantreffen. We verwijzen u daarvoor o.a. naar de vele tekstedities van dit beroemde klassieke treurspel die eerder zijn verschenen en waarvan enkele hieronder worden genoemd.

Voor deze uitgave werd o.m. gebruik gemaakt van:

T. Terwey, C.G.N. de Vooy, L.M. van Dis, *Gysbecht van Aemstel, treurspel door Joost van de Vondel, 20e druk*; Groningen 1974

Joost van de Vondel, *Gysbrecht van Aemstel*; met inleiding en aantekening door Mieke B. Smits - Veldt, Amsterdam 1994

Joost van den Vondel, *Gysbrecht van Aemstel, de ondergang van zijn stad en zijn ballingschap*; opnieuw bewerkt en van inl. en aant. voorzien door W.A. Ornée, Zutphen 1979

Joost van den Vondel, *Gysbrecht van Aemstel*, met aantekeningen van J.J. Mak, 's-Hertogenbosch 1956

DEN HEERE
HUIGH DE GROOT

GEZANT DER KONINGINNE EN KROONE VAN ZWEDEN ¹
BY DEN ALDERCHRISTELIJKSTE KONING, LUIDEWIJK VAN BOURBON,
KONING VAN VRANCKRIJCK EN NAVARRE.

Myn Heer,

- 1 Het rijzen van onzen nieuwen Schouwburgh, gevorderd door de heeren Weesvaders, en inzonderheid door den yver des Raedsheeren Nikolaes van Kampen, niet onbedreven in Bouwkunst, en liefhebber van alle fraeie geesten en wetenschappen, dede onzen lust rijzen, om dat aanzienlijk gebouw in te
5 wijzen met eenigh werck, dat deze stad en burgerij moght behaegen: waerom wy voor onze stoffe uitkoozen de jammerlijcke verwoesting van Aemstelredam, en ballingschap van Gysbreght van Aemstel, doenmaels heer der zelve stede:

Genus à quo principe nostrum

10 *De rechte stam van Amsterdam*

Het is kennelijk dat d' aloude dichters pooghden de ghedichten den volcke smaeckelijck te maecken met zaecken te ververschen, die hunne vorsten en voorouderen betroffen. Homeer verhief de daeden en rampen der Griecken, zijne landslieden, en trompette wat gedurende en na het beleg
15 van Troje gebeurde. Maro² geleide Aeneas, na Priams ondergang, van Xanthus aen de Tiber, en huwde het Latijnsche aan het Trojaansche geslacht, waaruit de Romers zich roemen gesproten te zijn. Silius voert den Punischen, Lukaen den burgerlijcken oorlogh.

De poëten onzer eeuwe volgen der aelouden voerstappen. Tasso doet
20 der Christenen ooren na hem luisteren, terwijl hy Buljons Christelijcke dapperheid voor Ieruzalem zingt. Ronsard kittelt de Vrancken met zijnen Francus, Hektors oir, den stam der Fransche koningen: en Hooft de drost van Muiden streekt d' Amsterlanders en zijn geboortestad in Velzens treurspel, met de voorspelling van de Vecht; en de Baethouwers³ met zijnen Baeto, der
25 Katten vorst, waer van de Baethouwers, nu Hollanders genoemt, hunnen oirsprong rekenen.

¹ *Hugo de Groot, rechtsgeleerde en staatsman, leefde als balling in Frankrijk; in 1634 werd hij door de Zweedse koningin benoemd tot gezant aan het Franse hof.*

² *De schrijver Vergilius (volledige naam: Publius Vergilius Maro)*

³ *Vondel maakt hier een woordspeling met de begrippen: Batouwers (Batavieren) - Baethouwers (baat-hebbers, winstmakers)*

AAN DE HEER
HUGO DE GROOT

GEZANT VAN DE ZWEEDSE KONINGIN
BIJ DE ALLERCHRISTELIJKSTE KONING, LODEWIJK VAN BOURBON,
KONING VAN FRANKRIJK EN NAVARRA.

Mijnheer,

- 1 De bouw van onze nieuwe schouwburg, bevorderd door de regenten van het
Burgerweeshuis, en vooral door de inzet van raadsheer Nicolaas van Kampen,
die niet onbedreven is in de bouwkunst en een liefhebber is van alle schone
5 kunsten en wetenschappen, wekte bij ons de lust op dit aanzienlijke gebouw
in te wijden met een toneelstuk dat de stad en de burgerij zal bevallen. Daarom
kozen wij als onderwerp de jammerlijke verwoesting van Amsterdam en de
ballingschap van Gijsbreght van Amstel, de toenmalige heer van deze stad:

Genus a quo principe nostrum: ¹

- 10 De rechte stam van Amsterdam

Het is algemeen bekend dat de dichters uit de Oudheid probeerden hun
dichtwerken voor het volk aantrekkelijk te maken door verhalen over hun
vorsten en voorouders opnieuw te vertellen.

- Homerus verheerlijkte de daden en de rampen van de Grieken, zijn
voorouders, en maakte alom bekend wat er gedurende en na het beleg van
15 Troje gebeurde. Vergilius vertelt hoe Aeneas, na de ondergang van Priamus,
naar de Tiber reisde waarna uit dit Latijns - Trojaanse huwelijk de Romeinen
voortgekomen zijn. Silius schrijft over de Punische oorlog en Lucanus over
de burgeroorlog.

- De dichters van onze eeuw volgen hun eeuwenoude voetstappen. Tasso
20 dwingt de oren der Christen naar hem te luisteren als hij Bouillons christelijke
heldhaftigheid bij Jeruzalem bezingt. Ronsard kietelt de Franken met zijn
Francus, Hectors afstammeling, de voorvader van de Franse koningen.

- En Hooft, de drost van Muiden, streelt de Amsterdammers en zijn
geboortestad in het treurspel over Geeraardt van Velzen met de voorspelling
van de grote strijd, en ook de Batavieren in zijn Baeto, de vorst der Katten,
25 van wie de Batavieren - die nu Hollanders worden genoemd - menen af te
stammen.

¹ *Van wie ons geslacht afstamt*